

Ніна Степаненко

ЄВГЕН ГРЕБІНКА – “ОДИН ІЗ ПЕРШИХ ОРАЧІВ НАШОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ НИВИ”

(за матеріалами часопису “Рідний край” (1905–1916 рр.))

... Гребінка, як автор, має право на вдячну пам'ять від нащадків. Небагато він написав, та, спогадавши все сказане про його час, признаймо його заслугу в тім, що він зробив.

Олена Пчілка

... ім'я Гребінчине стоятиме раз-у-раз високо в історії українського письменства.

Сергій Єфремов

Є. Гребінка явив нам портрет своєї епохи, показав характер і рівень особистості в ній, показав логічне захоплення красою “чорних очей”, висміяв безмір вад життя – перейдених і не зужитих сьогодні.

Людмила Задорожна

Важливою й цінною постійною рубрикою часопису “Рідний Край”, що приходив до читача з Полтави й Києва впродовж 1905–1916 років, є літературознавча, автори якої – філологи, історики, письменники, а то й прості шанувальники українського слова (Грицько Коваленко, Григорій Шерстюк, Лев Падалка, Олена Пчілка, Ганна Барвінок, Гнат Хоткевич, Олександра Судовщикова-Косач, Ольга Косач, Христя Алчевська, Тадеуш Міхальський, Дмитро Дорошенко, А. Крушельницький, М. Станіславський, А. Шевченко та ін.). Об'єктом свого дослідження вони обирали творчість окремих поетів, прозаїків, драматургів (Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Івана Франка, Пантелеймона Куліша, Михайла Старицького, Марка Вовчка) або й цілий літературний процес того чи того періоду (наприклад, стаття Дмитра Дорошенка “Українська література в 1906 році”, Григорія Шерстюка “Українська література в 1907 році”, Тадеуша Міхальського “Сучасна поезія польська на Україні” тощо). Літературознавча сторінка рясніла працями Олени Пчілки, яка з середини 1906 року була членом редакційного комітету, а з 1907 року перебрала на себе обов'язки редактора-видавця часопису (ї виконувала їх аж до 1916 року). Її перу належать такі розвідки: “Шевченкові роковини (спогади)” (1907. – Число 6), “Наші

поети з народу” (1908. – Число 23–29), “Невідомий поет давнього часу” (1909. – Число 21), “Пам'яті Тараса Шевченка” (1909. – Число 5), “Твори Івана Котляревського” (1909. – Число 26), “Умови Грінченкової праці” (1912. – Число 7), “Українські поети з народу” (1912. – Число 10), “Український національний скарб” (1912. – Число 3–7).

1912 року в другому, третьому, четвертому й п'ятому числах “Рідного Краю” Олена Пчілка опублікувала ґрунтовну роботу про байкаря, поета, прозаїка Євгена Гребінку – “Євген Гребінка і його час”. Сказати своє слово про неординарного українського митця першої половини ХІХ століття її змусили кілька вагомих причин, зокрема такі: по-перше, 1912 року виповнювалося 100 літ від дня народження Євгена Павловича; по-друге, його письменницьку, громадську діяльність на тоді було висвітлено досить поверхово – вміщено скупі інформацію в кількох маловідомих виданнях. А Гребінка, “яко ротаї талановитий” (1912. – Число 2. – С. 1), слушно твердила авторка статті, заслуговує на належну увагу. Навіть у ювілейний рік про нього лише побіжно згадано на невисокого рангу зібраннях, “відчитав”, надруковано в періодиці куценькі замітки. Непокоїло Пчілку й те, що навіть в “Історії українського письменства” Сергія Єфремова Гребінці приділено лише одну сто-

рінку (йдеться про перше (1911), а можливо, про друге (1912) видання праці). У четвертому двотомному виданні, яке було продовженням, доповненням першого і другого (1923–1924), Єфремов чітко представив літературну постать Гребінки в контексті письменства 20–40-х років: Петро Артемовський-Гулак – Григорій Квітка-Основ'яненко – Левко Боровиковський – Амвросій Метлинський – Микола Костомаров – другорядні письменники (Петро Охоцький-Огієвський – Олександр Афанасьєв-Чужбинський – Спиридон Осташевський – Марта Писаревська – Олександра Псьол – Олександр Шишацький-Ілліч). Концепція вченого за багатьма параметрами збігається з позицією Олени Пчілки: Гребінка знаний не російськими повістями, а українськими приказками та віршами (“І коли що зберігає ймення Гребінчине од забуття, та якраз ота невеличка книжечка його українських творів, а не великі томи російської писанини” [2, с. 343]); він фактично копіював Гоголя і “кінець-кінцем зникнув у промінні його слави без сліду для російського письменства” [2, с. 343].

Відомо, що за життя Гребінки літературну критику привернули повісті, оповідання, написані російською мовою (“Верное лекарство”, “Доктор”, “Путевые записки зайца”, “Кулик”, “Записки студента”). До прикладу, їх високо оцінив В. Белінський. Про надруковане в “Утренней заре” оповідання “Пруд” він сказав таке: “Це також прекрасне оповідання про багато чого, що трапляється на білому світу. Крім того, що цікаве, оповідання не позбавлене гумору, що творить велике достоїнство у статтях такого плану” [2, с. 492]. Українськомовні твори Гребінки “неистовый Виссарион” не просто критикував, а шельмував. Про українську мову як самостійну слов’янську мову, що входить до східнослов’янської мовної групи, він і чути не хотів: “Мова самого народу стала псуватись, і тепер чисту малоросійську мову знаходимо лише в книгах. Отже, ми маємо повне право твердити, що тепер уже немає малоросійської мови, а є обласне малоросійське наріччя, як є білоруське, сибірське та інші подібні до них обласні наріччя” [2, с. 177]. Таким чином, за логікою Белінського, й літератури українською мовою також немає і бути не може: “Малоросійська мова справді існувала в часи самобутності Малоросії й існує нині – у пам’ятках народної поезії тих славних часів. Але це ще не означає, щоб у малоросіян була література: народна поезія ще не є літе-

ратурою” [2, с. 177]. Цей українофоб, звісно, ні за яких обставин не підтримав би альманаху “Ластівка”, зібраного Євгеном Гребінкою. Від Белінського йшло інше – приниження, цькування, погром усього українського. Змінювалися часи, але імперські традиції залишалися стійкими. Якщо продовжувачі справи Гребінки обороняли й плекали рідне слово, то адепти Белінського цинічно і брутально нищили українську мову, виставляли на посміховище українську літературу. Олена Пчілка серед перших, вона з-поміж тих достойників, які життя своє поклали за українську справу. Її стаття “Євген Гребінка і його час”, яка є основним об’єктом дослідження нашої праці, виходить за береги студії власне літературознавчої передусім своєрідним (мудрим і гострим) розумом-відповіддю на антиукраїнські випадки, що почастишали на початку ХХ століття, а вже потім – спробою осмислення Гребінки як митця слова. Цю постать авторка аналізує не осібно (що робити не дуже складно для такого критика, як Пчілка), а в літературному контексті (а це, відомо всім, справа не з простих навіть для маститих учених). До того ж письменницьке подвижництво Гребінки подано ще й на різноликому соціальному тлі крізь призму компаративістики.

Найпосутнішим є те, що вся немала за обсягом стаття наскрізно проінята патріотизмом, відчувається, що про Гребінку та його час, про післягребінківський відтинок української літератури в 100 років пише людина, до безтями закохана в рідну культуру, якій болять, мов незагойні рани, національні проблеми, яка живе долею народу, його минулим і – що є вельми значущим – його майбутнім.

Олена Пчілка детально виписує біографію Євгена Гребінки, зауважуючи, що і в той час, як він виростав у своєму рідному хуторі серед пирятинських степів, була вже подвійна культура: “жила Україна, наша так звана “етнографічна” Україна, і була вже у верхніх станах досить міцна московська полу-да” (1912. – Число 2. – С. 1). Цим самим вона розкриває “подвійність” душі письменника, творчість якого аналізує, та багатьох інших українських митців (і Миколи Гоголя також). У них одна душа була зрошена природою і кров’ю українською, а інша гнулася під впливом чужим, що “наостанку подолав, зломив ту ніжну, глибоко чуливу душу, зломив на смерть” (там само). Простий люд тоді не мав доступу до рідного слова, а змушений був читати книгу, “писану чисто по-московськи, так що

наш брат, простий чоловік, то дечого й не розбере» (1912. – Число 2. – С. 2). Українці в “сто-десятий раз” читають Івана Котляревського, Григорія Квітку-Основ’яненка, і “дивну силу мали ті одинокі українські книжечки! Се був той живий струмочок весняної води, що точився десь там під сподом, проміж тяжким завалом сніговим” (1912. – Число 2. – С. 4–5).

На формуванні Гребінки як письменника, на думку Олени Пчілки, найвідчутніше позначилася творчість Котляревського та Квітки, яких часто “спогадує” він, а також Гулака-Артемівського, Боровиковського, котрі “теж стояли в першому ряду ратаїв нашої письменницької ниви” (1912. – Число 2. – С. 5). Бажання писати українські байки (“приказки”), переконує Ольга Петрівна, виникло саме під їхнім впливом. До речі, про Гулака-Артемівського згадано в передмові до видання байок Гребінки: “въ орфографіи следовалъ способу прийнятому нашимъ извѣстнымъ поетомъ Гулакь-Артемовскимъ”. Неабияку роль у мистецькому таланті Євгена Гребінки, довідуємося з праці Пчілки, зіграли Максимович та Метлинський, позаяк вони доносили до людей силу і красу народної пісні. На жаль, ця багата, цінна, перспективна українська стихія в Гребінчиному житті перервалася, бо він змушений був мандрувати в чужі світи, аби знайти (а якщо точніше – вибороти) собі місце під сонцем. А у світах цих усе українське не культивувалося, ба навіть упосліджувалося.

Інтелектуальні, духовні сили тоді зосереджувалися в Петербурзі. Там опинився й Гребінка. Чиста Євгенова душа, “повна ще ніжної чужості своєї природи, своїх пісень і тих повістей, що над ними хотілося “і сміятись, і плакати”, тут, добре сказано в аналізованій статті, “не ко двору” (1912. – Число 3. – С. 20).

Пчілка порівнює петербурзький період двох українців – Гребінки та Гоголя – й доходить висновку, що праотчий дух сильніший у першого. Якщо Гоголь використав лише “поодинокі вирази, поодинокі речення” українські у творах на “малоруську” тематику, то Гребінка пішов іншим шляхом: він “узяв зміст московський, а слово українське” (1912. – Число 3. – С. 22–23). Мова йде про його переклад “Полтави” О. Пушкіна. Якість перекладу – це одна справа, а навернення широкого кола людей не до зачинателів нової російської літератури та літературної мови, бо він на той час “був могутній велетень”, “владитель дум”... просто – “бог”, а до української культури, до української мови – це зовсім інша річ. Гребін-

ка вкотре переконав, що нашою мовою можна передавати високі почуття. “...Мабуть, у хуторі Гребінчинім, – розмірковує Пчілка, – у сім’ї Гребінчиній органічна родова течія українська була сильніша, ніж у Гоголевій” (1912. – Число 2. – С. 21). До перекладу “Полтави” авторка статті має багато, як на наш погляд, справедливих претензій. Найважливіше те, що гетьман Мазепа постає в ньому не політичним діячем, а “закоренґлимъ злодѣмъ”, якимось “извергомъ”. Водночас вона й виправдує Гребінку, бо “постать Мазепову по сей день (1912 рік. – Н. С.) не освітлено як слід. Навіть тепер багато людей, – і не самих тільки тих, що радо слухали б проклинання його в церквах, – уважають сього гетьмана ворогом народу українського, себелюбцем тільки, що бажав добра лише собі та найближчому до його панству” (1912. – Число 4. – С. 15). У цьому місці необхідно зробити відступ й наголосити на такому: як не парадоксально, але й на початку ХХІ століття Мазепу сприймають по-різному. Для одних він герой, тоді як для інших, передусім для уславлювачів Полтавської битви, русофілів, затятих комуністів, – зрадник, ворог. Навіть у Полтаві – духовній колиці України – ведеться справжня війна, пов’язана зі спорудженням пам’ятника гетьманові. Як було колись гірко Олені Пчілці, так прикро й боляче сьогодні українським патріотам, що біля керма Української держави стоять ті, для кого вона – хліб, кусень сала, а не *молитва і розпука вікова*. Така вже історія наша, зрештою, такі є і ми... “Я не хочу оправдовувати Гребінку, я хочу лише сказати, що тим перекладом Гребінка віддав данину своєму часові: поважному пошануванню Пушкінової Музи, тодішній національній байдужості і тодішнім поглядам на Мазепу”, – пише редакторка “Рідного Краю” (1912. – Число 4. – С. 16).

Важливо підкреслити, що переклад Гребінки – це не мистецька вершина, а лише перепустка в літературу. По-справжньому як художник слова він виявив себе в поезії. Торувати цей шлях Євгенові Павловичу було нелегко хоча б тому, що вже згадуваний Белінський спрямував сповнене отрути публіцистичне вістря проти нього. Гребінка в оцінці одного з найавторитетніших російських критиків того часу – “маленькое дарование”, яке мріє про таку собі “хохлацкую тарабарщину”. Однак у Гребінчиному естві любов до материнської мови, до традицій свого народу, до рідної Полтавщини, яка його завжди вабила й прийняла на вічний спочинок, перемогли

страх бути висміяним, зневаженим. Українофільство потужною силою виявилось в його байках. “Приказки” Євгена Павловича, справедливо зауважує Олена Пчілка, наповнені свіжим джерелом української творчості. Це й забезпечило їм довге життя: “Ні одна читанка, ні один збірник не обходяться без Гребінчиних “приказок”-байок” (1912. – Число 4. – С. 23). Збігло сто літ, а слова Пчілки про феномен вічності творів цього письменника не загубилися в часі, не втратили глибини свого змісту і своєї ваги.

Проаналізовано в статті і поетичний доробок Гребінки. Наголошено насамперед на тому, що вірш “Човен” “може бути положений поміж перлами поезій, хоч він і не закрашений дуже публіцистичною барвою” (1912. – Число 5. – С. 14), як, наприклад, байка “Рибалка”. У літературній критиці ця думка знайшла свій розвиток, у чому можна легко переконатися, якщо погортати хоча б історію української літератури різних авторів, не кажучи вже про фундаментальні дослідження, присвячені життю і творчості Євгена Павловича Гребінки. Учені не покликалися, щоправда, на праці Олени Пчілки, бо негоже було згадувати націоналістів (та ще й такої величини) в радянському літературознавстві. Однак правді дорогу ніхто не заступить: сьогодні Олена Пчілка йде зі своїм великим мистецьким набутком до нас, учить сущих любити Україну, вірно й самовіддано служити її інтересам.

Слід сказати й про те, що дослідниця не оминула ще однієї важливої віхи з життя Євгена Гребінки – його педагогічної та просвітницької діяльності. Згадано, зокрема, добру славу “Гребінчиних вечорів”, коли до його господи “зходилися на ті вечори й хлібосольні вечери українські багато гостей” (1912. – Число 5. – С. 16). Наведено в статті цікавий факт: “до того українського багаття, що таїло в Гребінчиній домівці своє тепло на далекій, холодній півночі, привів одного вечора артист Сошенко і молодого поета Шевченка. Гребінка пізнався з ним, звернув на нього увагу, вже яко на автора. Через Гребінку пізнався з Шевченком ... Яків Кухаренко та й видав незабаром збірничок віршів Шевченкових – першого “Кобзаря” (1912. – Число 5. – С. 16–17).

Олена Пчілка запевняє, що Гребінка навсякчас залишиться в історії нашої літератури й передусім тому, що в грудях славного полтавця жевріла іскра любові до України, до її слова. Навіть холодний та суворий Петер-

бург не міг загасити ту іскру доценту. Вона ж дала пасмо проміння, що може зігрівати й теперішніх земляків (1912. – Число 5. – С. 18). Свою розвідку про байкаря, поета й громадянина дослідниця закінчила такими пророчими словами однієї української письменниці:

*Коли нащадки добрі жнива
Зберуть з українських ланів, –
Тоді з подякою згадають
Вони і перших ратаїв.*

Стаття Олени Пчілки – не єдина праця про Євгена Гребінку в “Рідному Краї”. 1906 року в рубриці “Бібліографія” Дмитро Дорошенко вмістив рецензію “Євген Гребінка. Українські твори. Видавництво “Вік”, № 18. У Києві. 1906. Ст. 93. Ціна 25 коп.”. (Його розмисли співзвучні думкам Пчілки. У статті “Євген Гребінка і його час” вона конкретизувала, уточнювала деякі тези, висвітлені в рецензії.) Публікація Дорошенка – це скоріше літературознавча студія з елементами рецензії. Учений називає Гребінку “старим українським письменником до-Шевченківської доби”, заявляючи, що він писав багато повістей по-московськи, але його ніхто не помічав як московського письменника, а відомий він лише як автор дуже гарних українських приказок (байок)” (1906. – Число 36. – С. 15). У московських повістях Євген Гребінка виявив себе як безідейний митець, що не зважав на пекучі проблеми. Власне, він крокував у ногу з модою 30–40-х років XIX століття на “легкі оповідання”; висловлено тезу й про те, що Гребінка “наслідував... своєму великому землякові Гоголеві, але зовсім без гоголевського таланту”. Якщо Гоголь навично залишився неперевершеним українським і російським майстром слова, то ймення Гребінки як автора російських творів “пішло в непам’ять”. Для нащадків велику цінність ставлять 27 “приказок” Євгена Павловича, кілька віршів та передмова до виданого ним 1841 року альманаху “Ластівка” (а ще вони трохи цікавляться перекладом “Полтави” Пушкіна). Дорошенко свої міркування підкріплює думками інших відомих на той час дослідників – Пантелеймона Куліша, Володимира Лесевича. Він укріплює в статтю промовисті слова Куліша: “Приказки – найкраще діло зі всього, що понаписував Гребінка. Коли рівняти їх до сусідньої словесності, то навряд чи є в її кращі приказки од Гребінчиних...”

Гребінка, пишучи приказку, малює нам тут же наші села, поля і степи, да й непозиченими фарбами. Коли сміється він – тут же кризь сміх почуєте якийсь сум: коли він справді

сумує, то слово його процвітає квітами широкої поезії української. Широко його приказки, як наші степи, жартівливі вони, да якось і сумовиті, як наші селяни: шуткуючи, сі приказки займають душу і глибоко» («Хата», 1860). Доречним у рецензії є витяг зі статті Лесевича, яку свого часу опублікувала «Русская мысль» (кн. 1–2, 1904): «... в особі Гребінки українська література має письменника, благий почин котрого розвивається й росте, а література московська тип такого письменника, яким він бути не повинен».

Загальний висновок Дорошенка такий: Гребінка залишився відомим через «приказки», надруковані і в Галичині, і в Україні російській, та поезії, з-поміж яких вирізняються «Човен» та «Українська мелодія». Він посяде в нашому красному письменстві почесне місце

як один із тих перших митців, «що проклали шлях для рідного слова, і як автор приказок». Книгу «Українські твори» Дорошенко оцінює позитивно, вважає її і актуальною, і потрібною, і корисною: «Ми мусимо дякувати видавництву «Вік» за те, що воно збило до купи й видало українські твори Гребінки, бо повне видання творів, де уміщені і моск., і укр. його писане, дороге і не варто його забувати».

Література

1. Єфремов Сергій. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.

2. Ластовка. Сочинения на малороссийском языке / Л. Боровиковского, Е. Гребенки, Г. Основьяненко // Белинский В. Г. Статьи и рецензии 1841–1845/ В. Г. Белинский. – М.: АН СССР, 1954. – Т. 5. – С. 176–179.

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Курінний Олег.
Камерні ансамблі:
українські народні
пісні та романси.
– Полтава, 2009. – 56 с.

Курінний Олег.
Камерні ансамблі для
народних інструментів.
– Полтава, 2009. – 64 с.

Курінний Олег.
Етюди для бандури.
– Полтава, 2009. – 26 с.

Олег Владиславович Курінний – глибокий знавець і натхненний пропагандист народної музики. Закінчив Полтавське музичне училище й Харківський університет мистецтв (клас бандури й народних духових інструментів), із 1992 року працює викладачем із фаху.

Успішно займається виконавською діяльністю: за його участю було створено колективи «Ярмарок» (Харків), «Барвінок», «Сувенір» (Полтава). Лауреат багатьох всеукраїнських і міжнародних конкурсів, автор значної кількості обробок і аранжувань для народних інструментів, має у творчому набуттю платівку, аудіо-альбом, компакт-диск.

Свої навчальні видання адресує колегам-музикантам і талановитій молоді, яка досягає ази виконавської майстерності.

